
JELENKOR

Tádzsikisztán nehéz fejlődési útja

Közép-Ázsia iránt az elmúlt években meglehetősen megnőtt az érdeklődés, elsősorban üzleti és tudományos berkekben. Az öt ország közül főleg az egzotikus politikai berendezkedésű és földgázban nagyon gazdag Türkmenisztán, valamint a hatalmas területű és kőolajban gazdag Kazahsztán csigázza fel a fejlettebb országok üzletembereinek és tudósainak az érdeklődését. Őket követi a katonailag erős, és stratégiai szerepre törő Üzbegisztán, a sor végén pedig valahogy elsikkad Tádzsikisztán és Kirgizisztán, mint a régió „hamupipókéi”. De azért ezek az országok sem mellőzöttek teljes mértékben, erre bizonyíték *Martha Brill Olcott* legutóbbi könyve, mely a tadzsik realitásokat mutatja be a nyugati emberek számára.

Maga a szerző a Carnegie Alapítvány (teljes nevén: Carnegie Endowment for International Peace) munkatársa, Közép-Ázsia és a Kaukázus specialistája. Ilyen minőségében sokat töltött „terepen” is, könyvét ezért elsősorban „negyedévszázados” utazások eredményeként tudja be, melyek közül a legtöbb utat 2005 és 2010 között tette meg. Természetesen nem hiányoznak az egyéni személyes tapasztalatok mellől a konkrét források sem, sőt, inkább ezek érzékeltetik jelenlétüket az olvasó számára, hiszen a szerző egyetlenegy esettanulmányt sem mesél el egyes szám első személyben. A terjedelmes – 455 oldalas – könyv bibliográfiai listája 13 oldalra rúg, és ebben sokkal inkább az elsődleges források dominálnak, mint például a Valutalap, a Világbank, az ENSZ és társult szervezetei (mint például az UNICEF), az Európai Fejlesztési Bank és az Ázsiai Fejlesztési bank statisztikái, kiadványai. Kisebb mértékben jelen vannak az újságcikkek és az eddig kiadatlan szakdolgozatok is. A legtöbb forrás angol nyelven keletkezett, de szerepelnek idézetek orosz nyelvű anyagokból is. A könyv esztétikai szépségét kissé rontja – mindannak ellenére, hogy borítója gyönyörű, a papír minősége pedig kiváló – az az apróság, hogy az oldalakat nem „justified” stílusban szerkesztették, így a sorok legtöbbször szabálytalanul végződnek. Ez azonban szerkesztési és esztétikai részletkérdés, amely nem ront magán a könyv tartalmi minőségén.

A könyv struktúráját tekintve jól tagolt, kilenc nagy tematikus fejezetre oszlik. Az első, bevezető jellegű fejezet nagy vonalakban a függetlenséget követő tadzsik polgárháború kereteit és eseményeit ismerteti, meglehetősen objektív módon és szenvtelen hangvételben. Ily módon kritizálja a legálisan – de vitathatóan korrekten és demokratikusan – megválasztott Rahmon elnök politikáját is, aki gyakran, az ellenzékével történő összehasonlítás tükrében – mivel az ellenzékben szép számmal akadtak muszlim fundamentalisták, és harcukat többek között Irán is támogatta – a „jó fiú”, illetve a „kisebbik rossz” szerepében szokott feltűnni. Ezt a gondolatot viszi tovább, jelentősen kibővítve a következő, a Politika és vallás című fejezetben, melyet az alfejezetek címe után ítélve elsősorban az intézményrendszer struktúrája követi, a gyakorlatban azonban elszakad e módszertől, hiszen a de facto jellemzők Tádzsikisztán esetében gyakran felülírják a törvény betűjét. Vagyis azt igyekszik bizonyítani, hogyan fonta át az egész tádzsik rendszert egyfajta rokoni-hatalmi alapon szerveződött hálózat, mely átszövi az egész társadalmat, és amelynek korrupciója jelentős gátja a reformoknak és a gazdasági felemelkedésnek. Ezenkívül jól bemutatja az ország intézményrendszerét és az intézmények hatáskörét, a legérdekesebb rész azonban az alfejezet, mely a társadalom és a vallás viszonyát taglalja. Tádzsikisztán ugyanis, más iszlám kultúrájú országoktól eltérően, valószínűleg a polgárháborúból okulva – amikor is az iszlamista radikálisok ellenzéki oldalon álltak – igyekszik visszaszorítani azokat a vallási-kulturális külsőségeket, melyek a muszlim kultúra világát jellemzik, gyakran az univerzális emberi jogok megsértése árán is. Ilyen példa az, amikor nőnemű diákoktól azért, mert a hagyományos, a muzulmán szokásjog által előírt kendőt, a híjabot viselték, megtagadták a diploma megszerzésének lehetőségét, vagy az az előírás, mely magának az Iszlám Intézet tanárai közül is csak az 50 évet betöltötteknek enged meg a szakállviselést. A harmadik fejezet elsősorban elméleti jellegű, és arra kérdésre szeretne választ kapni, hogy a tadzsik „hivatalos” társadalom – a hatalommal bírók és az őket segítő funkcionárius réteg – vajon igényli-e a reformokat, és ha igen, milyeneket, hiszen ezeket a reformokat főleg hitelezőik követelik meg, mint garanciát a demokratizálódás, versenyképesség és nem utolsósorban a kölcsön visszafizetési képesség biztosítékeként ugyanakkor ezek nem mindig járnak a lakosság számára azonnali pozitív következményekkel. A szerző – véleményünk szerint is jól megalapozottan – a reformintézkedések hatékonyságának hiányát elsősorban a rendszer korruptségében látja, mely saját érdekeit nem hajlandó feladni, és amely alkalomadtán hamis képet láttat. Ez a nem létező kép ugyanakkor nem orvosság a nagyon is létező problémák orvosolására.

A következő négy és meglehetősen terjedelmes fejezet gazdasági témákat tárgyal, és megírásukkor a szerző nehéz fába vágta a fejszét, hiszen egy időben átfogóan és részletesen felölelni egy ország összes jelentős gazdasági szektorát, mind az ipar, mezőgazdaság, mind az infrastruktúra területén, még ha „csak” egy olyan kis országról is van szó, mint Tádzsikisztán, meglehetősen nehéz feladat. Azonban nyugodtan elmondhatjuk, hogy sikerült, különösen a források jó felhasználásával. A négy közül a legelső – a kötet struktúrájában a negyedik – fejezet magát az általános gazdasági környezetet mutatja be, vagyis azt, milyen adott körülmények között fejlődik – vagy még inkább: küzd a nehézségekkel – Tádzsikisztán. Az alfejezetek a külföldi kölcsönök, a hazai bankszektor és a privatizációs folyamatok milyenségét tárgyalják. Egy külön fejezet meglehetősen részletesen ismerteti a tádzsik mezőgazdaság helyzetét, különös hangsúlyt fektetve a gyapot termelésére és az ezt érintő nehézségekre. A következő fejezet az ipari termelésről szól. Ez esetben szó van ugyan magáról az alumíniumtermelésről – mely az ország ipara termelékenységének majdnem negyven százalékát adja –, de véleményünk szerint meglehetősen röviden, mivel a szerző valószínűleg érdekesebbnek találta a kisebb arányú, de nagy potenciált magában rejtő bányaiipart – elsősorban az uránium-, cink- és aranylelőhelyek feltárásról lévén szó. Ugyanakkor az alumínium kapcsán különösen érdekes az a rész, amelyben a termelés nemzetközi kapcsolatokbeli – norvég és iráni befektetőkről lévén szó elsősorban – aspektusait vizsgálja. A legutolsó gazdasági fejezet az energetikai szektorról és az infrastruktúráról szól, jobban mondván ezek fejlődési nehézségeiről, melyeknek fő oka elsősorban nem a befektetések vagy a jó szándék hiánya, hanem a földrajzi fekvés által generált realitások: az ország nehéz viszonya a szomszédos Üzbegisztánnal, illetve az infrastrukturális befektetések gyakorlatba ültetésének nehézségei Kazahsztánnal. Ezek következtében, habár az ország hatalmas hidroenergetikai potenciállal rendelkezik, ezt nem értékesítheti elegendő mértékben a piacon, a biztos és jól működő szállítási útvonalak hiányában.

A két utolsó fejezet közül az első – a könyv struktúrájában a nyolcadik – elsősorban a társadalmilag érzékeny olvasók számára ajánlott, mivel olyan témákat tárgyal, elemez, mint a nők és gyerekek helyzete a tádzsik társadalomban, az élelmiszerellátás biztonságossága, egészségügy, oktatásügy, valamint a tádzsik munkaerő áramlásának kérdése, melynek fő iránya elsősorban Oroszország. A legutolsó fejezet pedig következtetéseket, de még inkább előrelátást és javasolt, nagy vonalakban vázolt fejlesztési stratégiát ismertet. A megközelítés módja kételkedő, rengeteg kérdést téve fel, elsősorban annak kapcsán, hogy kibírhatja-e az amúgy is szegény tádzsik

társadalom a Valutaalap és más fejlesztési hitelezők által diktált reformokat, továbbá kivezetheti-e saját erejéből bármelyik tárgyalópartnere az országot a problémáiból, akár önzetlenül, akár szintiszta érdekből. A következtetések pedig nem negatívak, de nem is rózsásak. Az utolsó bekezdések röviden, koncentráltan felvázolják az ország társadalmának már ismertett problémáit. Ennek kapcsán megjegyzi, hogy a tádzsik elit még mindig tanuló fázisban van azt illetően, hogyan kell kormányozni, a tádzsik népnek pedig el kell sajátítania a jogokkal és büszkeséggel, de kötelezettségekkel is járó állampolgári kultúrát.

A függelék tartalmi és információ szempontjából legalább annyira érdekes, mint maguk a fejezetek szövegei, ugyanis 21 oldalon tartalmaz statisztikákat, melyek nagy része átvett forrásanyag, egy részük azonban a szerző egyéni számításait képezik. Ezek a statisztikák önmagukban véve is értékes forrásanyagot tartalmaznak – kevés idővel rendelkező olvasók akár egyenesen ide is lapozhatnak –, melyek akár új egyéni kutatások alapját is képezhetik.

Martha Brill Olcott könyvéről banálisan hangzik azt mondani, hogy „jó” könyv, de vannak esetek, amikor a banális szóhasználat a legkifejezőbb, és a legpontosabban fedí a kötet alapvető jellemzőit. A Közép-Ázsia iránt érdeklődőknek mindenképpen ajánlott, hiszen a tádzsik mikrouniverzum részletes és olvasmányos bemutatásával nemcsak Tádzsikisztánra, hanem a teljes régióra vonatkozóan is információkat kaphat e könyv által.

Martha Brill Olcott, Tajikistan's Difficult Development path (Tádzsikisztán nehéz fejlődési útja), Carnegie Endowment for International Peace, 2012.

Lakatos Artur